

لَا تُرَوِّجُ بِلَّةَ الشُّكْرِ بِلَّيْمِدْهَا لَأَنَّ الدُّنْيَا مِثْلُهَا جَانِئَةٌ هَاتِفَةٌ وَالدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ وَالْحَيَاةُ وَالْآخِرَةُ مِثْلُهَا وَالدُّنْيَا مِثْلُهَا وَالدُّنْيَا مِثْلُهَا... (Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa, nr. 387; Bur-sa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Ulucami, nr. 1674).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
الحمد لله الذي جعل في خلقه كبرياء عظيمة وتوجه بشيائه وصيته الذميمة في حق العقول دون غيرها... (Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa, nr. 387; Bur-sa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Ulucami, nr. 1674).

Ubeydullah b. Muhammed es-Semerikandî'nin Şerhu'l-'esmâ'î'l-İ-hüşnâ adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Dârül-mesnevî, nr. 178)

SEMERCANDIYYE (السمرقندية)

Bahru'l-'ulûm adlı tefsiriyle tanınan Alâeddin es-Semerikandî'ye (ö. 860/1456)

nisbet edilen ve silsilesi Hüsameddin Bursevî'ye ulaşan bir tarikat

(bk. BAHRÜ'L-'ULÛM; HÛSÂMEDDİN BURSEVÎ).

SEMERCANT

Özbekistan'da tarihî bir şehir.

Grek tarihlerinde Maracanda, Çin vekâ-yi'nâmelerinde K'ang ve Hsi-wan-chin adlarıyla geçer. Semerkant adı, şehrin nisbet edildiği şahsın ismi Semer ile Soğdca'da "şehir" veya "yerleşim birimi" anlamındaki kent / kant kelimesinden meydana gelir. Şehir, ilk olarak Zerefşân (Soğd) nehri-nin güney kıyısında vadiye hâkim yüksek bir mevkiye kurulmuş olup (İstahrî, s. 316; İbn Havkal, s. 492) günümüze ulaşan ha-rabelerine Efrâsiyâb adı verilmektedir. Cen-giz Han'ın 617'de (1220) Semerkant'ı tah-rip etmesinden sonra daha güneyde bu-günkü modern Semerkant'ın bulunduğu bölgede yeni bir şehir kurulmuştur. Öz-bekistan Cumhuriyeti'nin orta kesiminde yer alan ve aynı isimli idarî birimin (ob-last) merkezi olan Semerkant şehri ilk dö-nemlerde bütün Mâverâünnehir'in, ardın-dan Soğd (Sogdiana) bölgesinin yönetim merkezi olmuştur. Semerkant, Zerefşân nehri ve bu nehirden beslenen kanallar sayesinde şiddetli yaz sıcağı ve kuraklık-tan pek etkilenmeyen nadir şehirlerden-dir. İslâm coğrafyacılarının tavsifine göre akarsuları, yemyeşil bitki örtüsü ve tertem-iz havasıyla sıhhatli bir yaşama son de-rece müsait ve tabii görünümü en güzel şehirlerden biridir. Seyyahların cennete benzettikleri bir mevkiye bulunmaktadır. Şehrin tesisi hakkında kaynaklarda çok farklı rivayetler yer almaktadır. XX. yüz-yılda bölgede yapılan arkeolojik kazılarda-ki bulgularla bu rivayetlerin birlikte değ-lendirilmesinden şehrin milâttan önce 535 yılında Pers Hükümdarı Büyük Cyrus tar-afından ileri bir karakol olarak kuruldu-ğu ortaya çıkmıştır. Semerkant'ın kalıntı-larına adı verilen efsanevî Türk hüküm-darı Efrâsiyâb'ın (Alp Er Tonga) bu tarih-ten yaklaşık iki yüzyıl önce Semerkant hâ-kimiyetiyle ilgili rivayetler, şehri değil şeh-rin kurulduğu bölgeyi egemenlik altına al-ması olarak anlaşılmalıdır. Arkeolojik bulgu-

(Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa, nr. 387; Bur-sa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Ulucami, nr. 1674). 6. Risâletü't-tevbe (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2354; Be-şir Ağa, nr. 387). 7. Risâle ii'r-rûh. Ruhun mahiyeti hakkında kelâm ve tasavvuf açısı-ndan bazı değerlendirmeler içerir (Sü-leymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 933). 8. er-Risâletü'l-insâniyye. Varlık mertebelerinde insanın yerine, ruhuna ve nefesine ilişkin küçük bir risâledir (Sü-leymaniye Ktp., Beşir Ağa, nr. 387). 9. Ri-sâle fi haqqıki'l-'âlem. Âlemin yaratıl-masının hikmeti ve nûr-i Muhammedî ko-nularının tasavvufî bakış açısıyla işlendi-ği bir eserdir (Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa, nr. 387; Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 933). 10. Câmî'u'l-uşûl. Hilâf ilmine dair olan eserde medrese öğrencilerine yönelik ola-rak Şâfiîler ile Hanefîler arasındaki mez-hap ihtilâfları ana hatlarıyla incelenmiştir. Eser müellifi tarafından Telhîşu Câmî-i'l-uşûl adıyla özetlenmiştir (Murad Molla Ktp., Murad Molla, nr. 641; Süley-maniye Ktp., Fâtiht, nr. 1318). 11. el-Ka-vâ'idü'l-fıkhiyye. Eserde bazı temel fık-ıh ilkeleri fer'î meselelerle irtibatlı olarak incelenmektedir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3896; Fâtiht, nr. 1318). 12. İ'câ-zü'l-Kur'ân (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr.

168). 13. Tefsîrüs-Semerikandî. Sûre tertibine riayet edilerek seçilen bazı âyet-lerin kelâmî-tasavvufî üslûpla yapılmış tef-siridir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3896). 14. Mulaḥḥaş min Şerhi Me'â-ni'l-âşâr. Hadisler arasında çelişki bulun-duğu iddiasını reddetmek amacıyla Ebû Ca'fer et-Tahâvî tarafından yazılan eserin bir özetidir (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 931).

BİBLİYOGRAFYA :

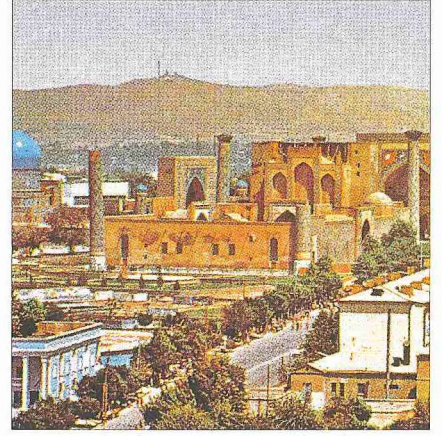
Ubeydullah b. Muhammed es-Semerikandî, 'Akâ'idü'ş-Şeyḥ Rûkniddin es-Semerikandî, Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1248, vr. 1^a; a.mif., el-'Akâidetü'r-Rûkniyye fi şerhi lâ ilâhe illallâh Muhammedün resülüllâh, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1691, vr. 1^{a-b}, 3^{b-4}, 14^{a-b}, 22^a, 23^b-24^b, 28^b-29^a, 42^b-43^a; Safedî, el-Vâfi, XIX, 413; a.mif., A'yanü'l-'aşr (nşr. Ali Ebû Zeyd v.dğr.), Beyrut-Dimaşk 1418/1998, II, 633; III, 207-208; İbn Kesir, el-Bidâye, XIV, 17, 18; Kureşî, el-Cevâ-hirü'l-muḍiyye, III, 509; İbn Hacer, ed-Düerü'l-kâmine, II, 433; Nuaymî, ed-Dâris fi târiḥi'l-me-dâris (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Dimaşk 1367/1948, I, 545; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, Ketâ'ibü a'lâmi'l-aḥyâr min fuḥahâ'i mezhebi'n-Nu'mâ-ni'l-muḥâḫir, Süleymaniye Ktp., Reisülküttâb, nr. 690, vr. 261^a, 283^a; Temimî, et-Ṭabakâtü's-seniyye, IV, 428; Keşfü'z-zunûn, II, 1043; Fihristü'l-Kütübḥaneti'l-Hidüyye, II, 43; Brockmann, GAL Suppl., II, 946; Hedüyyetü'l-'Arifin, I, 472; A. J. Wensinck, The Muslim Creed, New Delhi 1979, s. 284; Yusuf Şevki Yavuz, "Amentü", DİA, III, 29.

lar Semerkant'ın Persler döneminde 218,5 hektarlık bir alanı kapladığını ortaya koymuştur (Aleskerov, s. 27-28). Buradan Semerkant'ın o dönemde Orta Asya'nın, hatta dünyanın en büyük şehirlerinden biri olduğu belli olur. Milâttan önce 329 yılında Semerkant'ı Persler'den alan Büyük İskender kendisine karşı ayaklanmayı bahane ederek şehri yakıp yıktı. Ancak Semerkant'ın dışarıdan gelecek saldırılar için iyi bir istihkâm olacağını düşünüp etrafını büyük bir surla çevirdi (Yâkût, III, 247). Soğd-Baktria satraplığına bağlanan şehir kumandanlar arasında yapılan savaşlar sırasında Seleucos'un (Selevkos) eline geçti (yaklaşık m.ö. 312). Semerkant milâttan önce 189 yılında Grek-Baktria Krallığı'nın hükmü altına girdiyse de Grekler şehirde küçük bir idareci sınıf olarak kaldı. Hâkim dilin Soğdca olduğu şehirde nüfusun çoğunluğunu İran menşeli Soğdlar ve Saka Türkleri oluşturmuyordu (McGovern, s. 69-70). Ardından Semerkant önce Yüeh-chih Türkleri'nin, milâttan önce I. asırda K'ang-chü Türkleri'nin eline geçti. K'ang-chüler savaşlarda tahrip olan şehri yeniden imar ettiler ve eski ihtişamlı günlerine dönmesini sağladılar (Law, s. 68). Semerkant'ı başşehir edinen K'ang-chüler milâttan sonra I. yüzyılın ilk yarısında önce Hsiung-nular'ın, ardından Kuşanlar'ın hâkimiyeti altına girdiler. Milâttan sonra III. yüzyılın ikinci yarısında tekrar bağımsızlıklarını kazandılar.

Semerkant'ın 300 yılı civarında Himyeriler'in eline geçtiğine dair bazı rivayetler vardır. 375 yılı civarında şehri ele geçiren Akhunlar, K'ang-chü kralını öldürüp yaklaşık altmış yetmiş yıl şehirde hüküm sürdüler. V. asrın ortalarına doğru Semerkant'ı hâkimiyetleri altına alan Eftalitler, vergi almakla yetinip Mâverâunnehir'in idaresini K'ang-chü hânedanına bıraktılar. 562'de Semerkant'ı ele geçiren Göktürk-

ler, iyi birer tüccar olan ve çevre ülkeleri tanıyan Semerkantlılar'ı elçilik heyetlerinde görevlendirdiler. 659'da Batı Göktürk Devleti'nin yıkılmasının ardından şehir Çinliler'in hâkimiyeti altına girdi. Bu dönemde idarî merkezi Semerkant olan Soğd Yabguluğu sözde Çin'e bağlı olmakla birlikte neredeyse tam bağımsız durumdaydı; ayrıca Türk nüfuzunun kuvvetli etkileri de görülüyordu. Çin'den (İpek yolu), Türk ülkeleri, Hindistan ve Afganistan'dan (Baharat yolu), Merv ve Buhara üzerinden, İrandan gelen çok önemli ticaret yollarının kesişme noktası olan mükemmel bir coğrafyada yer alması Semerkant'ın önemli bir kültür ve ticaret merkezi olmasını sağladı.

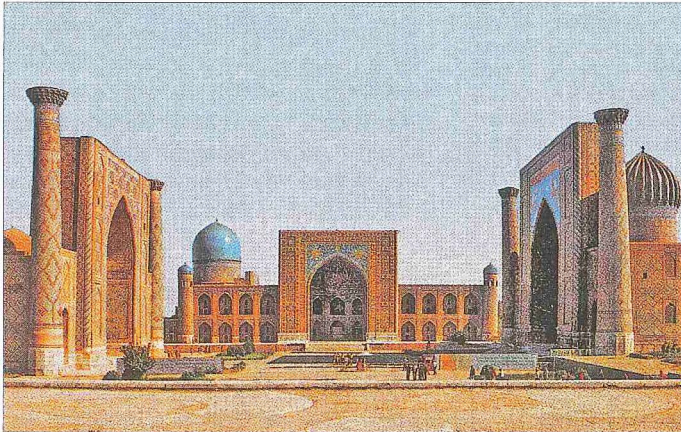
Emeviler'in Horasan valisi Saïd b. Osman 56 (676) yılında Semerkant üzerine bir sefer düzenledi. Semerkant Kralı Tarhûn'un müslümanlara vergi ödemeyi ve rehinelemeyi kabul etmesi karşılığında barış yapıldı (Belâzürî, s. 579). Kuşatma sırasında şehid düşenler arasında Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın oğlu Kussem'in de bulunduğu rivayet edilir. Nitekim Semerkant'ta Kussem'e ait olduğuna inanılan bir mezar bulunmaktadır. Tarhûn'un anlaşmayı bozması üzerine itaatten ayrılan Semerkant 61'de (680) Selm b. Ziyâd tarafından ikinci defa fethedildi. Bununla birlikte Emeviler, Semerkant ve Soğd hâkimiyetini sağlamakta zorlandılar. II. Göktürk Devleti Kağanı Kapağan gönderdiği ordularla Semerkant ve çevresini kendine bağladı (701). Ancak bu uzun sürmedi ve Semerkant Emeviler'in Horasan valisi Kuteybe b. Müslim tarafından altı yıl süren şiddetli ve kanlı savaşların ardından kesin biçimde fethedildi (93/711). Kuteybe yaptığı anlaşma ile Semerkantlılar'ı vergiye bağladı ve şehirde bir cami inşa ettirdi. Şehir dışındaki Ferenkes'te ikamete mecbur ettiği Gürek'i yerli halkın temsil-

Semerkant'tan bir görünüş

cisi olarak görevinde bırakırken arkadaşlarından birini Semerkant valiliğine tayin ederek onun emrine verdiği askerî birliği şehre yerleştirdi. Bundan itibaren Semerkant, Mâverâunnehir'deki diğer bölgelerin fethinde önemli bir üs halinde kullanıldı.

Ömer b. Abdülazîz'in görevlendirdiği tebliğ heyetlerinin çalışmaları sonucu Semerkant ve çevresinde çok sayıda kişi İslâm'a girdi (a.g.e., s. 599). Kuteybe zamanında Soğd askerlerden kurulmuş olan 30.000 kişilik birlikler İslâm ordusu içinde önemli bir yer edindi (Taberî, VI, 559-561). Ancak kısa bir süre sonra Horasan ve Semerkant'a gönderilen valilerin sert tutumu ve mevâfiden cizye alma uygulamasının tekrar başlatılması (Belâzürî, s. 602) gibi sebeplerle Semerkant ve çevresinde yaklaşık on yıl sürecek (102-112/721-731) ayaklanmalar ve kanlı savaşlar dönemi başladı. 102'de (721) Soğd halkına yardım bahanesiyle gelen Türgişler, Soğd kuvvetleriyle birleşerek Semerkant ve Debûsiye dışında bütün bölgeyi ele geçirip Semerkant'ı kuşatma altına aldılar (110/728). İki yıl sonra Horasan Valisi Cüneyd el-Mürrî şehri muhasaradan kurtardıysa da Semerkant 117'de (735) Hâris b. Süreyc ayaklanması sırasında Türgişler'in de yardımı ile Gürek'in eline geçti ve şehirdeki İslâm garnizonu yok edildi. Ancak 120 (738) yılında Türgiş Hakanı Su-lu ve Soğd İhşidi Gürek'in ardı ardına ölümleri Emeviler'in işini kolaylaştırdı. Horasan valiliğine getirilen Nasr b. Seyyâr başarılı siyasetiyle Soğd bölgesi ve merkezi Semerkant'ta hâkimiyeti güçlendirmeyi başardı.

Semerkant'ta Registan

Abbâsiler döneminde 159'da (775-76) ortaya çıkan Mukanna' el-Horasânî taraftarı Mübeyyza'nın isyanları dört yıl devam etti. 190'da (805-806) başlayan ve Abbâsiler'in bölgede hâkimiyetini sarsan Râfi' b. Leys isyanı da dört yıl sonra bastırılıldı (194/810). Halife Me'mûn, bu isyanın bastırılmasında büyük yararlıklar gösteren Sâ mânî ailesinden Nûh b. Esed'i 204 (819) yılında Semerkant, diğer üç kardeşini de Mâverâünnehir'deki diğer vilâyetlere vali tayin etti. Horasan'da hüküm süren Tâhirîler'e tâbi olan Nûh b. Esed ve kardeşleri, Ya'kûb b. Leys'in 259'da (873) Tâhirîler'e son vermesinin ardından Saffârîler'e bağlandı. Halife Mu'temid-Alellah'ın iki yıl sonra bir menşurla bütün Mâverâünnehir'i Nasr b. Ahmed'e verdiğini bildirmesinin ardından Sâ mânîler müstakil bir devlet haline geldi (261/874-75). Nasr b. Ahmed'in 279 (892) yılında ölümünden sonra küçük kardeşi İsmâil b. Ahmed başşehirini Buhara'ya taşıdıysa da Semerkant gerek nüfus yoğunluğu gerekse medenî ve iktisadî unsurlar açısından bölgedeki merkezi şehir olma konumunu muhafaza etti (Barthold, *Four Studies*, I, 14). Sâ mânîler'in yıkılışına kadar Semerkant valilerinin merkez Buhara'ya karşı hâkimiyet mücadelesine giriştikleri görülmektedir (Aydın, s. 307-311). Sâ mânîler devrinde Semerkant ilmî, kültürel ve ekonomik açıdan İslâm dünyasının en önemli merkezlerinden biri haline geldi. İstahrî ve İbn Havkal, şehrin varoşlar (rabaz), asil şehir (şehrîstan) ve kale (kuhendiz) şeklinde üç bölümden oluştuğunu söyleyip bu üç bölüm hakkında geniş bilgi vermişlerdir (*Mesâlik*, s. 316-318; *Şüretü'l-arz*, s. 492-494).

Orta Asya ticaret yolları üzerindeki önemli merkezlerden biri olan, İbn Havkal'ın Mâverâünnehir'in limanı dediği Semerkant (*Şüretü'l-arz*, s. 494) dünyanın her tarafından gelen tüccarlar ve getirdikleri mallarla dolup taşardı. Semerkant ve civarında yaşayan Soğdlular, VI-VIII. yüzyıllarda İpek yolu ticaretini neredeyse tekellerine alarak bu yolun pek çok güzergâhında ticaret kolonileri kurmuşlardı. Özellikle kâğıdı ile meşhur olup İslâm toprakları üzerinde en kaliteli kâğıt orada üretiliyordu (Makdisî, s. 256). Ayrıca ipek, yün kumaş ve dokumaları ile de meşhurdu.

Sâ mânîler döneminde bir süre başşehir olan Semerkant'ta çok sayıda büyük âlim yetişmiştir. Necmeddin en-Nesefî, *el-Kand fî zikri 'ulemâ'i Semerkand* isimli eserinde 1000'den fazla Semerkantlı âlimi tanıtmıştır. Meşhur muhaddis Abdullah b.

Abdurrahman ed-Dârimî, Şâfiî fıkının öncülerinden İbn Hibbân, yine meşhur fakihlerden Ebü'l-Leys es-Semerkandî ve adını doğup büyüdüğü Semerkant'ın Mâtürîd mahallesinden alan kelâmci İmam Mâtürîdî bunların başında gelmektedir. *Târîhu Semerkand* yazarı Abdurrahman b. Muhammed el-İdrîsî, Alâeddin es-Semerkandî, *Çehâr Makâle* müellifi Nizâmî-i Arûzî, Rükneddin el-Âmidî, Nakşibendî şeyhi Nizâmeddin Hâmûş, Uluğ Bey, Şehâbeddin İbn Arabşah ve Ali Kuşçu çeşitli dönemlerde Semerkant'ta yaşamış meşhurlardan bazılarıdır.

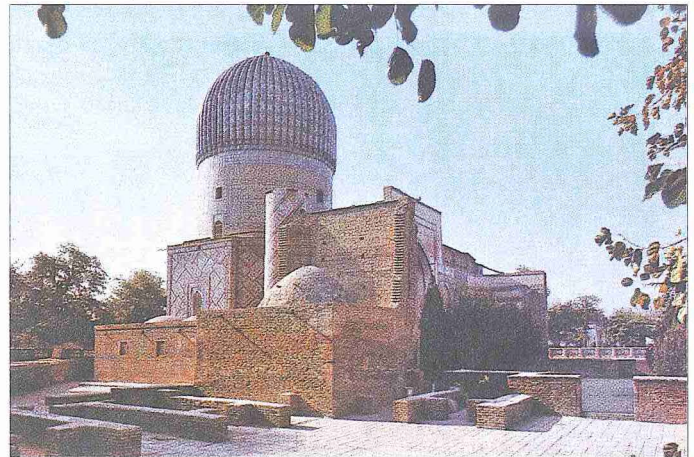
Semerkant'ta nüfusun çoğunluğunu Doğu İranlı Soğdlular oluşturuyordu. Nüfus bakımından ikinci sırada Türkler ve onların ardından Araplar geliyordu. Müslümanların fethinden önce Budizm, Zerdüştilik, Maniheizm ve Hıristiyanlık gibi dinler yaygındı. Bununla birlikte Kuteybe b. Müslim'in şehri fethi sırasında halkın çoğunluğunu Zerdüştlere teşkil ediyordu. Semerkant ve çevresinde azımsanmayacak miktarda yahudi ve hıristiyan vardı. IX. yüzyılda Semerkant'ta bir Nestûrî başpiskoposluğu bulunmaktaydı.

382 (992) yılında Karahanlı Harun Buğra Han kısa bir süre Semerkant'ı ele geçirdiyse de Sâ mânî Hükümdarı II. Nûh şehri geri almayı başardı. Semerkant 389'da (999) tekrar Karahanlılar'ın eline geçti. V. (XI.) yüzyılın ilk yarısında hânedan mensuplarının mücadelelerine sahne olan şehir devletin 1046'da ikiye bölünmesi sırasında Batı Karahanlılar'da kaldı. 1052'de tahta oturan Böri Tegin Ebû İshak İbrâhim b. Nasr (Tamgaç Han), Semerkant'ı Batı Karahanlı Devleti'nin başşehirini yaptı. 467 (1074) ve 482'de (1089) Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından hâkimiyet altına alınan Semerkant XIII. yüzyılın baş-

larında Hârizmşahlar'ın egemenliği altına girdi. Semerkant'ı devletin başşehirini yapan Hârizmşah Alâeddin Muhammed b. Tekiş, Moğol Hükümdarı Cengiz Han'ın önünde tutunamadı. Buhara'dan sonra Semerkant üzerine yürüyen Cengiz Han kuşatmanın dördüncü günü teslim olmak zorunda kalan şehri tahrip etti (Muharem 617 / Mart 1220). Direnenlerin tamamı katledilirken halkın önemli bir kısmı şehirden sürüldü. Semerkant bir asırdan fazla bir süre bu tahribatın izlerini silemedi. 1350 yılında şehri ziyaret eden İbn Battûta harabeler arasında ancak az miktarda meskûn ev gördüğünü ve şehri çevreleyen surun neredeyse yok olduğunu kaydeder (*er-Rihle*, I, 420).

VIII. (XIV.) yüzyılın son çeyreğine kadar Moğol hanlarının mücadelesi yüzünden sıkıntılı bir dönem yaşayan Semerkant'ın yeniden imarı ve ikinci parlak dönemi, Mâverâünnehir'i hâkimiyeti altına alan Timur'un Semerkant'ı kendisine başşehir yapması ve çeşitli bölgelerden âlim ve sanatkârları burada toplaması ile başladı (771/1369). Günümüze ulaşan tarihî yapılar daha çok Timur ve torunlarının eserleridir. 808'de (1405) Semerkant'a gelen İspanyol elçisi Clavijo seyahatnâmesinde şehirdeki sarayları, bahçeleri, âbidevi yapıları geniş bir şekilde anlatmıştır (*Timur Devrinde*, s. 136-184). Uluğ Bey tarafından yaptırılan Çihilsütun adlı sarayla meşhur rasathâne bu dönemin en önemli eserleri arasındadır. 1497, 1501 ve 1511 yıllarında belirli sürelerle şehre hâkim olan Bâbü, hâtıratında Semerkant'ın o zamanki ihtişamını ve yapılarını tasvir etmiştir (*Baburnâme*, s. 68-75).

1500'de Özbek Hükümdarı Şeybânî Han tarafından ele geçirilen Semerkant, 1868 yılına kadar Özbek hanlarının idaresi altın-

Semerkant'ta
Timurlu
dönemi
yapılarından
Gûr-ı Emir

da kaldı. Ülkeyi Buhara'dan yöneten Özbekler daha çok başşehirlerinin imarı ve gelişmesine önem verdiler. Semerkant bu yüzden ihmal edildi ve Buhara'nın gölgesinde kaldı. Mâverâünnehir topraklarında ilerleyen Ruslar 14 Mayıs 1868'de Semerkant'ı zaptederek Türkistan genel yönetim bölgesine dahil ettiler. 1871'den itibaren Timur'un inşa ettiği şehrin batısında yeni bir şehir yükseldi. Şehir daha sonra Hazar denizi ötesi demiryoluna bağlanınca bir yol kavşağı olarak yeniden eski canlılığına kavuşmaya başladı. 1924-1930 yılları arasında Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başşehri olan Semerkant'ın 1900'de 58.000, 1939'da 134.350, 1989'da 367.000, 2001'de 361.339 olan nüfusu 2008'de 353.000 olarak tahmin edilmektedir. Bugün Semerkant, 1 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilân eden Özbekistan Cumhuriyeti'nin on iki oblastından birinin merkezi olup ekonomisi büyük ölçüde çevresindeki tarıma dayanır, sanayi de gelişmiştir. Zerefşân vadisinin sulana-bilen kesimlerinde daha çok pamuk ekilir; bunun yanında buğday, çeşitli meyveler, üzüm, tütün ve pirinç yetiştirilir. İpek böcekçiliği de gelişmiştir. Hafif sanayi kuruluşları yönetim merkezi Semerkant'ta toplanmıştır. Dokumacılık, meyve ve sebze konserveliği, traktör ve otomobil parçaları imalatı başlıca sanayi kuruluşlarıdır. Ayrıca halısı ve seramiğiyle de ünlüdür. Nüfusun dörtte üçünden fazlasını Özbekler, diğer bölümünü Ruslar, Tatarlar ve Tacikler oluşturur.

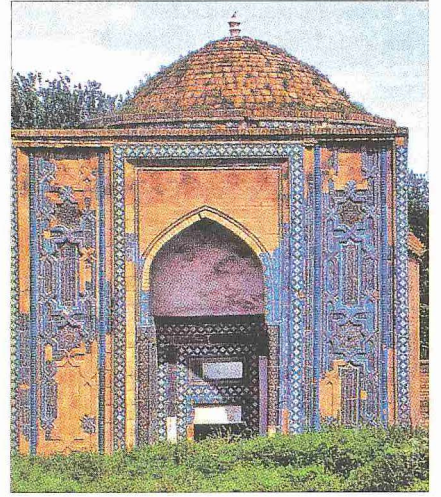
BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *Kitâbü't-Ticân fi mülûki Hımyer*, San'a, ts. (Merkezü'd-dirâsât ve'l-buhûs), s. 232-233; Belâzürî, *Fütûh* (nşr. Abdullah Enis et-Tabbâ' – Ömer Enis et-Tabbâ'), Beyrut 1407/1987, s. 578-580, 592, 599, 600, 602; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I, 95-97; V, 306; VI, 436-437, 473-

477, 559-561, 567-568; VII, 54-55, 59, 64, 76-80, 125, 174-175; VIII, 366-372, 375; İstahri, *Me-sâlik* (de Goeje), s. 316-318, 323, 342; Nerşahi, *Târîhu Buḥârâ* (trc. ve nşr. Emin Abdülmeçid Bedevî – Nasrullah Mübeşşir et-Tırâzi), Kahire 1385/1965, s. 65-68, 71, 87, 105-127; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 492-496; Makdisî, *Aḥsenü't-tekâsim*, s. 222, 256; Bekrî, *el-Mesâlik*, I, 465; Necmeddin en-Nesefî, *el-Kand fi zikri 'ulemâ'i Semerkand* (nşr. Nazâr Muhammed el-Fârâyâbî), Riyad 1412/1991, s. 134, 187-188, 225, 510; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), I, 161, 240, 242; V, 155; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 246-248; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 512-513; IV, 542-543, 571-574; V, 60-61; VI, 222-225, 229, 279; IX, 102-103, 145-146; XII, 367-368; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), s. 535-536; İbn Battûta, *er-Rihle* (nşr. Ali Muntasir el-Kettânî), Beyrut 1405/1985, I, 420-421; Clavijo, *Timur Devrinde Semerkand'a Seyahat* (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 1975, s. 136-184; Bâbü, *Baburnâme* (nşr. Reşit Rahmetî Arat), Ankara 2000, s. 68-75; Ebû Tâhir Semerkandî, *Semeriyye* (nşr. İrec Efşâr), Tahran 1343 hş., s. 25-27; G. le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1905, s. 463-464; H. A. R. Gibb, *Orta Asya'da Arap Fütuhâtı* (trc. M. Hakkı), İstanbul 1930, s. 39, 46-48, 51, 58, 66-67, 71; W. M. McGovern, *The Early Empires of Central Asia*, North Carolina 1939, s. 69-70; V. V. Barthold, *Four Studies on the History of Central Asia* (trc. V. Minorsky – T. Minorsky), Leiden 1962, I, 14; a.mlf., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 86-101, 127-144, 224-225; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 217-219; J. N. Aleskerov, *Samarkand*, Taşkent 1967, s. 27-28; Osman Aydınli, *Fethinden Sâmâniler'in Yıkılışına Kadar Semerkant Tarihi* (doktora tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; D. A. Law, *From Samaria to Samarkand*, Lanham 1992, s. 1-3, 7-10, 18-20, 57, 68; H. Ahmet Özdemir, *Moğol İstilası*, İstanbul 2005, s. 167-171; Zeki Velidi Togan, "Peygamberin Zamanında Şarkî ve Garbî Türkistanı Ziyaret Eden Çinli Budist Rahibi Hüen-Çang'ın Bu Ülkelere Siyasî ve Dinî Hayatına Ait Kayıtları", *İTED*, IV/1-2 (1964), s. 37, 40, 61-64; H. H. Schäder, "Semerkand", *IA*, X, 468-471; a.mlf. – [C. E. Bosworth], "Samarqand", *EP2* (İng.), VIII, 1031-1034.

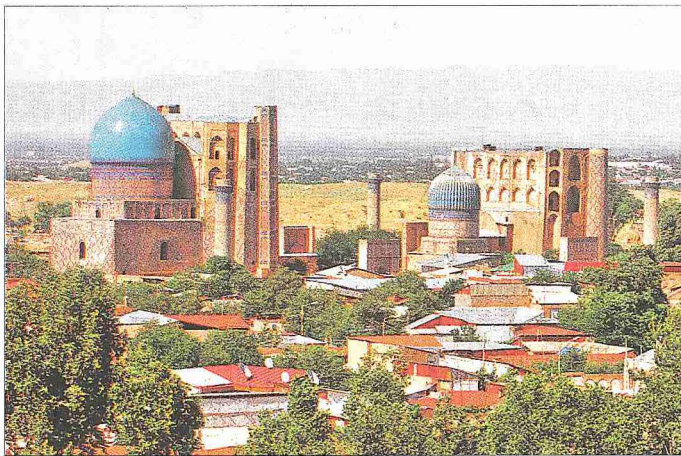
OSMAN AYDINLI

Kusem b. Abbas Türbesi – Semerkant

□ MİMARİ. Semerkant'ın en erken yerleşilen kısmı olan Efrâsiyâb surlar içinde tahkim edilmiş kale tipi bir yerleşmedir. Şehrin daha yeni olan kısmı ise özellikle Timur devrinden beri söz konusu olmuştur ve aslında Semerkant diye anılan kısım da burasıdır. 1370'te Efrâsiyâb'ın hemen yanında kurulan bu şehir 13 km. uzunluğunda ve 8 m. yüksekliğinde altı kapılı sur içinde bir yerleşmeydi. Gelişimini özellikle Timur'a borçlu olan şehirde onun zamanında büyük bir imar faaliyeti vardı. Timur ele geçirdiği yerlerden mimar ve sanatkarları buraya getiriyordu. Timur'un mimari eserlerin yapımını bizzat takip etmesi ve yönlendirmesi de bu gelişime katkı sağlamıştır.

Semerkant'ta kısmen Orta Asya özelliği kazanmış Arap İslâm mimarisine ait ilk imar faaliyetleri Horasan Valisi Kuteybe b. Müslim zamanında gerçekleşmiştir. Şehrin hâkimiyetle yapılan antlaşmada cuma camisi inşa edilmesi maddesi de vardı. Söz konusu tarihte şehir Araplar tarafından alındığında buradaki âteşkedeler ve Budist tapınakları tahrip edilmişti. Araplar'dan sonra Orta Asya'nın doğu kesimiyle beraber Özbekistan'a hâkim olan Türk hânedanı Karahanlılar dönemine ait Semerkant'ta Şah Zinde mezarlık alanında bulunan XI-XII. yüzyıllara ait türbelerin izleri tesbit edilmiştir. Ayrıca N. B. Nemzova tarafından 1969, 1972 yıllarında kazıları yapılan ve Tamgaç Han tarafından 458'de (1066) inşa ettirilmiş tuğladan dört eyvanlı bir avluya sahip olduğu anlaşılan bir

Semerkant'ta Bibi Hanım yapılar topluluğu